

Tarihin hükmü

YAZAN : PROF. M. Tayyib Gökbilgin

Bir milletin hayatına tesir eden, o milletin zaman içindeki akışında şu veya bu türlü bir yeri ve önemi olan her hangi bir hadise veya şahıs hakkında tarihin vereceği hüküm daima merak ve alaka konusu olmuştur. Tarihi hadiselerin, vukuundan kısa veya uzun bir zaman sonra, tahül ve tenkidi, o hadisenin sebep ve neticelerinin araştırılması ve belirtilmesi gibi gerek bu tarihi hadise, gerek onun oluşunun rol ve mevki sahibi tarihi şahsiyet hakkında müsbet veya menfi, kesin veya şüpheli bir hüküm vermek de münhasıran bir tarihçinin işi ve vazifesidir.

Bu hüküm ne zaman ve hangi şartlar altında verilebilir? Bu hükmün isabetli veya tarafgirane olması hususunda hangi amiller nazara alınmalıdır? Herhangi bir fikir ve kanaati tarihi hadise ve tarihi şahsiyet hakkında lehte veya aleyhte besleyen hissiyatı "Tarihin hükmü" diye yas ve iddia etmek doğru mudur? İşte bir takım susiler ki, tarihi hadiseler üzerine eğilen, onların yeniden teşkil ve terkibi için müddeven usullere baş vuran bir tarihçinin ilk vazifesi, bu meselede gayet geniş ve çok cepheli bir inceleme yaptıktan, tarihi şeniyetlerin tesisinde kullanılan şahadet müessesesini şuurlu ve bitaraf bir süzgeçten geçirdikten ve bu konudaki bütün vesikaları öğrendikten sonra doğruyu yanlıştan ayırdetmek en salim ve hakiki hükme vasıl olmak yolunda kin ve garca eserlerinden tasfiye edilmiş bir tarihi hükme varmaktır.

Gerçi, tarihi hadiselerin , hatta en göze çarpanlarının bile, hakiki sebeplerini bulmak pek güç olduğu gibi tarihi şahsiyetin en doğru hüviyetini teşhis etmek de, ekseriya, kolay değildir Bunun başlıca sebebi, şahadet müessesesinin, yani tarihi hadisenin yeniden teşkil ve tertibi için kullanılan vasıtanın, çok defa, az güvenilir ve inanılır oluşudur. Çünkü iyi bir müşahede müşküldür ve tahakkuk ettirilen müşahedeler de bazan aldatıcı tamimlere meydan vermektedirler. Buna misal olmak üzere, büyük ihtilalden evvel Fransanın hali hakkında birbirine tamamen zıt iki türlü müşahedelerin mevcudiyeti gösterilir. Filhakika, bazıları o sıralarda Fransız köylülerinin acıklı vaziyetlerini, sefaletlerini tarlalarda ot yediklerini, kırlara dağılmış yabani hayvanlara benzediklerini müşahede ve kaydetmekte, diğer bir kısmı ise, bilakis bu köylülerin inanılmayacak derecede sıhhatli, kuvvetli ve mes'ut olduklarını, memleketin her tarafında büyük bir bolluk ve memnunluk görüldüğünü tesbit eylemekteydiler. Bunun gibi, aynı zamanda ve aynı yere ait derin görüş farkları olan misalleri çoğaltmak kabildir. Bu vaziyette hakiki durumu öğrenmek ve buna dayanarak tarihi bir hüküm vermek ne derece güç bir iştir! Yanlışlık sebepler, arasında abes bir surette yapılan tamimlerin yanında bu tamimlerin iktidar ve nüfuz sahipleri tarafından tekrarlanmasından doğan sebepler de vardır. Bundan başka, en mühim hadiselere ait hususlarda kafi derecede vesikalara istinat edilmemesi de tarihi hükmün şu veya bu türlü oluşuna tesir eden bir amil olmaktadır. Bu yüzdendir ki, tarih felsefesi ile meşgul olanlar, bu arada İbni Haldun ve Naima gibi müverrihler, tarihle uğraşan tarihin hükümlerinden bahsedenlere irfan ehlinde mevcut olması lazım gelen şart ve vasıfları iyice belirtirler ve derler ki evvela, "Halk ağzında şayi olan yalan haberlere iltifat etmemek, vak'aları kaydeden veya anlatan kimselerin mutemet ve bütün sözlerine

rağbet eylememek lazımdır. çünkü nice işlerin vukuu keyfiyeti erbabına malum iken akli ve iz'anı kıt kimseler, bunlara düşüncesizliklerinden dolayı, başka manalar verip galat ve yahut hiç aslı yok sözler yayarlar bu türlü manasız ve asılsız sözleri gerçek sanıp nakledenler de her devirde pek fazla bulunur. Saniyen, insanların kadir ve kıymetleri hakkında doğruyu söyleyip insafli olmak gerektir. Methedilmeye layık olmayan aşınalarını himaye veya sena ederse tekzip edilecek derecede ifrat göstermemesi ehven şerdir. Diğer taraftan yaptığı işler umum tarafından memduh görülen ricali sadece kin ve gareze dayanarak zem ve kadhile gaddarlık yapmamak icap eder. Şüphesiz ki, bir tarihi hüküm vermek durumunda olan tarihçilerin veya Naimanın tabiri ile irfan ehlinin bu mevzuda riayet etmeleri lazım gelen diğer husus ve şartlar daha vardır. Fakat en mühimmi, sübjektif hükümlerden ve indi mütalaalardan kaçınarak, herhangi bir kaste makrun olarak tarihi hakikati ketmetmek, inkar eylemek vadisine sapmamak objektif ve bitaraf kalabilmek olgunluğunu göstermektedir.

Ancak "Tarihin hükmü" mevzuunda nazara alınması icap eden mühim bir amil de zaman meselesidir. Herhangi bir tarihi hadise veya tarih şahsiyet hakkında, zamanı ve sırası gelmeden bütün vesikalar iyice tanınıp incelenmeden her türlü müşahedeler öğrenilip bitaraf bir gözle tetkik edilmeden hüküm ve mütalaa yürütmek çok tehlikeli ve ekseriya baştan başa yanlıştır. Hele ilgililerin ve lehtarları ile aleyhtarlarının hayatında, bu türlü hükümlere teşebbüsün, bilhassa her hangi bir tarafı iletzam eden iktidar ve nüfus sahipleri tarafından yapıldığı takdirde, nasıl bir kıymet veya kıymetsizlik hükmü ifade eyliyeceği beyan ve izahtan varestedir. Binaenaleyh, tarihin hükümlerini öğrenmek ve dinlemek için acele etmemek lazımdır. Hadisenin ve o hadiselerde müsbet veya menfi rol oynayan şahısların hayatiyetlerini, aktüalitelik vasıflarını kaybetmemelerini beklemek doğru olur ve ancak ondan sonra zuhur edecek "Tarihin hükmü" mutlak bir kıymet kazanır. Buna ait bir misali kendi tarihimizden alarak burada nakletmek mümkündür.

XVI asır sonlarında İran ve Avusturya harplerinde rol oynayan, serdarlık yapan ve iki defa da Sadrazam olan Ferhat Paşa hakkındaki tarihin hükmünü buna misal almak istiyoruz. Bu Vezir, Safevi İrani ile muzaffer bir harp yaptıktan ve neticede de çok kazançlı bir sulh akdine muvaffak olduktan sonra Avusturya harplerinde de vazifeye çağırılmıştı. Fakat onun siyasi düşmanları Koca Sinan Paşa ve Damat İbrahim Paşa Ferhat Paşanın muvaffakiyetlerini çekemiyerek ve aleyhinde bin bir türlü tezviri ve iftira düzerek azlettirmeye muvaffak oldular. Bu hususta Sinan Paşanın bol bol altın dağıtarak, türlü nimet ve münasip vaadleri yaparak Ferhat Paşa aleyhinde kuvvetli bir hasım cephesi yaratmaya çalıştığı görülüyordu. Padişahı da, asi Mihal ve Yuda ile gizli ittifakı olduğuna inandırmışlar, azil ve katline fetvalar almışlardı. Sinan Paşa ile İbrahim Paşanın maksatları Sadaret makamı ve iktidarı idi. Nihayet bu kin ve garez deryası içinde emellerine muvaffak oldular ve kendisi Tuna üzerine bir köprü yaptırıp savaşa hazırlandığı sırada azlini ve sonra da katlini temin ettiler.

Bu hadise ve Ferhat Paşa hakkında, devrinde bir tarih hükmü edinmek lazım gelse idi, hiç şüphe yok ki, İbrahim Paşanın telhisinde zikrettiği ve mucip sebepleri ve Okçuzadenin fetvasındaki şer'i delilleri nazara alarak mütalaa yürütmek icap edecekti. Halbuki, vak'adan yarım asır sonra Peçevi tarihin hükmünü bakınız nasıl belirtmektedir: "Merhumun (Ferhat Paşa) Acem seferlerinde bu kadar hizmeti ve fütuhâtı ve Şah gibi bir düşmana baş eğdirip oğlunu rehine getirdiği unutulacak hizmet değil iken biçarenin

mükafatı bu yüzden zuhur etti Merhum Sultan Murat Han asri olsa merhuma kıymak ihtimali yok idi halbuki katil değil azle bile müstahak değildi. Lakin Sultan Mehmet gayet sadedil ve vezirlerin yalan ve hilelerinden gafil olmakla böyle nahak işleri nefis ve gazez ile vücude getirdi ve biri birini takip ederek bir yere gittiler ki anda hak ve batıl zahiri ve aşikar olur ve her birisi idügin bulur” (1)

Tarihin bu husustaki hükmünü, hadiseden bir asır sonra, Naimadan da dinliyoruz. Bu ünlü tarihçi de, vak’ayı kaydettikten sonra “Kelamı mansıfane” diyerek tarihin hükmünü, tıpkı Peçevi gibi, belirtmektedir (2)

Bu misal, bu hususta serdedilebilecek binbir misalden birisidir. Mühim olan nokta, tarihin hükümlerini şu veya bu türlü prejojelere sahip olan kimselerden ve hadiselerin üzerinden henüz zaman silindiri geçmemiş iken dinlemek değil, fakat, her türlü his ve ihtirasların izlerinin silindiği bir zamanda, müdekkik, bitaraf ve objektif tarihçilerden öğrenmektir.

(1) Peçevi. Tarih, II 170. s.

(2) Naima. Tarih I, 125 s.